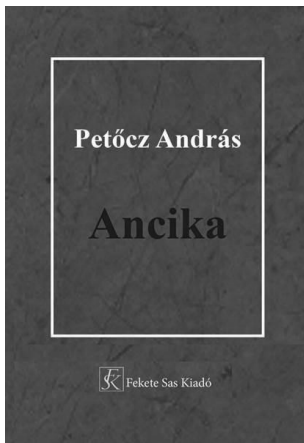

BAKONYI ISTVÁN

És újra próza

PETŐCZ ANDRÁS: ANCIKA

Fekete Sas Kiadó
Budapest, 2018
174 oldal, 2300 Ft

”

Először akkor hallottam erről a kisregényről, amikor 2018 februárjában Székesfehérváron, a Vörösmarty Társaság termében, a magyar próza hetében Petőcz András részleteket olvasott fel készülő művéből. Akkor első hallásra megcsodálhattuk a gördülékeny elbeszélő hangot, a számos szellemességgel és humorral átítatott kispróza erőnyeit. Persze mindehhez járult az író kiváló előadó képessége is.

Aztán ennek az esztendőnek első felében meg is jelent az *Ancika* c. kisregény, kiegészülve három, ugyancsak „családinak” mondható elbeszéléssel. A „családi” természetesen nem szó szerint értendő, hiszen maga a szerző jelzi, hogy a címben szereplő asszony „kitalált anya”. Persze az olvasó azt is sejti, hogy mint általában, itt sem hiányoznak bizonyos ön-életrajzi elemek, ám mindezt hiba lenne túlzottan hangsúlyozni. Legfőképpen tehát a megalkotott MŰ a fontos. Az *Ancika* egyébként nem előzmények nélküli: ugyanis 2006-ban már megjelent *A születésnap* c. regénye pedig egy képzeltebeli apáról szól, s ha úgy tetszik, akár ikerműveknek is fölfoghatók eme kötetek. A korábbi mű mintegy három évtizedet ölel fel, s az újabb is – az emlékezés eszközeivel – végigmegy az egész életen. Közös vonás, hogy a mesélő gyermek a maga különös szemléletével mesél, itt is, ott is. Az *Ancika* esetében például az anya halálakor már hetvenesztendő „fiú” mesél, a maga gyermekien naiv módján. Különösen fontos, hogy a kisregény ideje 2019 (!), és ez meg különös játékot sejtet: Petőcz András éppen akkor lesz annyi idős, mint művének hőse, Tóni a történet idején.

Az *Ancika* kétségtelenül kötődik a magyar történelem és társadalom utóbbi évtizedeihez, mindenekelőtt a Kádárkorszakhoz is. Olyannyira, hogy Szénási Zsófia az íróval készített interjúján egészen egyszerűen ezt a címet adta: *Anyakönyv a kádári diktatúráról* (Könyvhét, 2018. V. 8.). A cím persze kissé félrevezető, hiszen a valóban meglevő konkrétumok mellett a kisregény látóhatára ennél szélesebb. Ráadásul a második világháború előtti viszonyokat is érinti a

történet, arról nem is szólva, hogy a mű tényleges ideje pedig már a jövőt idézi. Azzal persze egyetérthetünk, hogy a Kádár-korszak a legmeghatározóbb a képzeletbeli anya életében, annak az időnek egyszerre vesztese is, nyertese is ő.

Petőcz András kiváló érzékkel mutatja meg hősén keresztül ezeket a társadalmi-szociológiai jellemzőket. Mögötte ott van életművének a teljességre törekvése, a különböző műnemek és műfajok területén mutatott otthonos mozgása, de akár tanári és tudományos tevékenysége is. Rendkívüli ez a horizont, rendkívüli az eddigi életmű teljesítménye.

S az sem felejtendő, hogy világlátása egyre elmélyültebb, mint ahogy erre utal a biblikus mottó is, és ehhez hasonlóan a már tárgyalt újabb verseskötetek szellemisége. (Ott is kedvenc „szokása” a szent könyvből vett idézetek rögzítése.) Persze az *Ancika* elsősorban nem erről szól, de vázlatosan érinthetjük mindezt ezzel a művel kapcsolatban is. A versekben nyilvánvalóan erősebben mutatkozik meg az istenkeresés sok mozzanata. Más szempontból azonban itt meg fölfigyelhetünk a líraiság bizonyos jeleire, például Tóni monológ-sorozatának áradására, a repetitív jelleg jelenlétére, belső világának föltárására. Az író szinte belebújik főhősének bőrébe és gondolkodásmódjába. Teszi mindezt gyakran a legnemesebb humor eszközeivel, és az sem vitás, hogy igencsak nagy életismerettel és „emberismerettel” a birtokában.

Azért is érdekes mindezt, mert egyértelmű, hogy egy, igazából még nem felnőtt fiú (hetvenéves korában!) emlékezik vissza az egész történetben. Az első pillanatok egyike: „SZÓVAL, AZÉRT AZ GYÖNYÖRŰ, ahogy ott állnak az emberek a sír körül, és mindenközben az anyámra, az Ancikára gondolnak, az Ancikára, meg arra, hogy végül is itt hagyott minket az Ancika, pedig azt hittük, de tényleg, hogy ő aztán örökké élni fog...” Van ebben valami naiv szépség, és mindezt az élő nyelv, a társalgási stílus elemeivel kerül elénk. Az elnevezés is itt jelenik meg először, aztán még rengeteg alkalommal. Ez a sokszoros ismétlődés különös bájt ad a szövegnek, egyben azt is biztosítja, hogy az olvasó figyelme sosem lankad el, miközben jókat derül, vagy éppen mélyen elgondolkozik. (Az elnevezés egyébként az ugyancsak különös sorsú lánytestvértől, Irmától származik. Az ő története is fontos, bár elsősorban Tóni szövegei alapján értjük meg a mű lényegét.)

Nem vitás az sem, hogy az anyára emlékező irodalomban is sajátos helyet foglal el Petőcz András kisregénye. Ebben a tárgyban igen széles a választék, akár az anyasírató művekre gondolunk, akár a kedves lény egyéniségét, életét fölmutató akár epikus, akár lírai alkotásokra. Az ilyesfajta, az ember gyarlóságát is magába foglaló, ugyanakkor a szeretetet sem nélkülöző, rendkívül összetett írások meglehetősen ritkák. Ezt az összetettséget egyébként igencsak pontosan tükrözi a következő részlet: „...Uramisten, mondom magamban, nem lesz erőm szépen beszélni az Ancikáról, mert eszembe jutottak az ő sajátos és furcsa dolgai, és mégis beszélnem kell róla, mert különben nem marad meg semmi belőle, és belőlünk sem, nem marad meg semmi, és jönnek a mások, az idegenek, akik elfoglalják a helyünket itt, a világban, mi pedig névtelenek maradunk, ezt pedig nem engedhetem meg magunknak, hogy névtelenek maradjunk, mert az Ancika, az anyám olyan valaki volt, aki minden volt, csak névtelen nem, mert ismerte őt mindenki, és a neve mindenki számára ismerősen csengett szerte a faluban...” Nem véletlenül került ez a szövegrész a könyv hátlapjára, tehát igencsak kiemelt helyre. Így, kiragadván a szövegekörnyezetből többletjelentése is jobban látszik, pl. a Petőcz András életművében gyakori „idegenek”-motívummal, ami persze az Ancika esetében nem oly fontos. Jellemzi itt is, másutt is a hosszú körmondatok ömlése, s akár a szabadvers jelen-

léte. Másfelől az ilyesfajta mondatszerkezetek a gyerekek lendületes meséjét is ideidézik. S a feladat sem mellékes: megörökíteni valakit, megmentvén a feledéstől, az örökre eltűnéstől. Nagyon emberi vágy ez, és az *Ancikával* erre is figyelmeztet az író.

Egy gyermeklelkű ember beszél igen megrázóan. Van a mesében egyfajta hullámvázis, sok visszatérő elemmel, ismétléssel, és mindezek mind teljesebbé teszik a szerkezetet. Lépésről lépésre bontakozik ki előttünk a portré, ami kettős: az anyáé és a fiáé. (A korábban elhunyt apának kisebb tér jut, és Irma alakjának kidolgozottsága is hiányosabb.) S közben az író és a hőse is kutatja az élet, a létezés értelmét. Azt is, hogy mit hagy itt az ember a halála után. Hogy miképpen maradhat meg szereteteinek emlékében. Érinti az anyagi és a szellemi lét összetettségét is. S ahogy sorra bukkannak föl az emlékképek a múltból, egyre teljesebb lesz az anyakép. Megjelenik a tisztaságvágy is. Igaz, a „tisztaságszag” képében, amit annyira szeretett gyermekkorában. Ezzel szemben arról is részletesen mesél Tóni, hogy anyja nem szeretett mosogatni. Ilyen és ehhez hasonló dolgai a hétköznapi élet momentumairól szólnak, s mintegy mozaikszerűen bővül az összkép.

Ezek a pillanatok igen gyakran mulatságosak, az emberi gyarlóságokat állítja pellengérré a mű szerzője. Az egyik legátütőbb jelenet Irma hajdani klarinéttanárához, illetve egy vele kapcsolatos vendégséghez köthető. A nem mindig gondos anya nem figyelt arra, hogy kukacok kerültek a búzacsrába, ennek következtében a grízgombócba is, ami igencsak botrányt eredményezett a vendégség vége felé... Az elbeszélés módja itt különösképpen alkalmas a groteszk életpillanat fölmutatására. Petőcz szinte „lubickol” a történetben, és bizony próbára teszi az olvasó rekeszizmait is... Itt is megfigyelhetjük a mese egyik sajátosságát: írónk gyakran elkalandozik, aztán visszatér a fő vonalhoz, és alaposan előkészíti a végkifejletet. Fordulatokban, felidézett emlékképekben, képzettársításokban gazdagon. Az is feltűnő, hogy bizonyos alapinformációkat, például a szereplők nevét késleltetve közli. Azt, hogy a főhóst Tóninak hívják, vagy hogy egyáltalán mi a családnevük, csak később tudjuk meg. Mindeközben nagy élvezettel kalandozunk a különféle epizódok világában. Petőcz teremtő képzelete, alkotói fantáziája igencsak meghatározza a befogadói élményt.

Oldalakon át értekezik sokféle élménnyel kapcsolatban. Ízig-vérig modern próza ez, kétségtelenül rokonságot mutat az ún. posztmodernnel. Ugyanakkor a sztori nem veszíti el érvényét, s az *idősíkváltások* is indokoltak. Az pedig szintén a modernizmus vagy éppen az avantgárd jellemzői közé tartozik, hogy a szerző él ezzel a lehetőséggel, és itt megemlíthetjük a *belső monológ* kiemelt szerepét is. Mindkét mozzanat jellemző az *Ancika* regénytechnikájára. A modernnek nevezett stíluseszközök pedig beépülnek a hagyományos elbeszélés rendszerébe is, és így jön létre egy rendkívül komplex írói világ.

Mint minden epikus alkotásban, itt sem mellékes a viszonyok rajza, ezúttal a családon belüli kapcsolatokban kimerítve. Tulajdonképpen három alak játszik ebből a szempontból szerepet: maga a címszereplő, Irma és Tóni. A régebben elhunyt apának jóval kisebb tér jut. Tóninak eléggé különös a nővérehez fűződő viszonya, semmiképpen sem nevezhető ideális testvérkapcsolatnak. Az elbeszélő szerint anyjuknak a lány volt inkább a kedvence, benne látta fantáziát, el is képelték, hogy nagy karriert fog befutni. Ez azonban nem következett be, Ancika sikereit a gyermekek meg sem tudták közelíteni. Egy jellegzetes részlet: „...Mindenesetre tény, hogy az anyám, az Ancika, erősen kivételezett mindig az Irmával, a nővéremmel, meg mindig nagyon szépnek és okosnak látta őt, holott én meg egyáltalán nem láttam a nővéremet sem szépnek, sem okosnak, sőt, meglehetősen butának gondoltam mindig is az Irmát,

vagy legalábbis nagyon tehetségtelennek, gyengének, és főleg bénának, aki soha sem tudja, hogy mit akar, és nem is viszi semmire az életben...” Az egész kötetre jellemző szövegrészlet ez, olyan hangvételben, amely egyszerre tartja ébren az olvasói figyelmet, s ugyanakkor a legfontosabb jellemzője a mondandónak. És jelzi a két testvér közötti viszony minőségét is. Egyébiránt itt, az 56. oldalon találkozunk először a család nevével, itt tudjuk meg, hogy ők a Zieglerék... Szellemes játékban valóban nincs hiány Petőcz Andrásnál!

Éppen ezekben a részletekben bontakozik ki előttünk a létezett szocializmus világa, például az ún. „szocialista összeköttetések” felmutatásában. Ez játszik szerepet abban, ahogy Irma útját próbálják egyengetni, tegyék hozzá, hogy csak részsikerekkel! (Egyetemi felvétel, ráadásként a korabeli Szovjetunióban, bár ez utóbbi vendéglét csak néhány hónapig tartott...) Ancika egyébkén valóban meghozott minden áldozatot a rendszerért, és itt az író kiélheti ironikus hajlamait is. Igaz, hogy naiv főhőse szűrőjén keresztül... Ezáltal lesz egyre összetettebb a kép, s valóban sikerül bemutatni ama világ jellegzetességeit. A hatvanas évek jól ismert világa ugyanakkor nem kerül új megvilágításba, tehát ezt a jellegzetességet hiba lenne túlértékelnünk. És ha már emlegettük a különböző játékokat, akkor azt is tegyük hozzá, hogy a 2029-es évszám is ez idő tájt kerül előtérbe. Esetleg a kívülállás jeleként? Abban az értelemben feltétlenül, ahogy az epikában szokásos, eltérően a líra műfajaitól. Az viszont éppen a huszadik századi megújító törekvések része, hogy gyakran leomlanak a műnemi-műfaji határok, és például az epikai műfajokban is találkozunk líraisággal.

Visszatérve még a korszak politikai tartalmainak érintésére: olvashatunk a hírhedt „kékcédulás” választásról, meg arról, hogy ezzel győztek a kommunisták. „...Azt mesélte az anyám, az Ancika, hogy ő is leszavazott vagy húsz helyen, és mindenütt a kommunista párt jelöltjeire. Pedig nem is volt párttag...” Vagy: „...Aztán még azt is mondta az Ancika, hogy *betáncoltuk magunkat a történelembé, Tónikám, úgy ám, édes fiam...*” Vannak itt szatirikus elemek, egy olyan korszakról, amelyről ma már, közel hét évtizeddel később, aligha lehet másképpen írni. Szó esik a szovjet csapatokról, a „munkás elvtársakról”, egyéb akkori jelenségekről. Egy igazi „gyöngyszem” mindennek igazolására: „...És amikor jött egy olyan elvtárs, akit úgy hívtak, hogy Marosán elvtárs, aki átállt a szocdemektől, önként, és a két párt, a kommunista és a szocdem párt egyesítése mellett volt, akkor, amikor jött, és ezt az anyám, az Ancika, sose felejtí el, szóval, amikor jött a Marosán elvtárs, körbetáncolták az autóját az anyámék, és szépek voltak, ahogy körbetáncolták, sok-sok szép tizennyolc éves lány meg fiú, és a Marosán elvtárs örült, és ők is örültek...” Ezek voltak a szép idők, legalábbis Tóni szerint. Tartalmilag persze nem sok az újdonság ebben, írtak és filmeztek róla mások is, de Petőcz a maga egyéni hangján kétségtelenül újabb irodalmi adalékokkal szolgál.

És lépcsőről lépcsőre tárja föl az anya sorsának alakulását, a felvidéki származástól a halálig. Így többek között érintőlegesen itt van a Trianon utáni kisebbségi magyar sors néhány pillanata, aztán a baloldali válás folyamata. Egyértelmű, hogy Petőcz jól ismeri a legfontosabb történelmi és társadalmi folyamatokat, és ezeket az ismereteket jól építi be műve világába. Egy furcsa összetettséget is érint: Ancika büszke volt „kutyabőrös” származására, és ennek utána lépett erőteljesen balra... Egyben azt is láthatjuk ebből, hogy hibát jelent az előítéletes gondolkodás, a sémák komolyan vétele sok esetben.

S ha szellemi rokonokat idézünk, akik írónkhoz hasonlíthatók, akkor ebben a tekintetben akár Proustig is visszamehetünk. És ha az irodalomtörténet szerint a nagy francia írónő olyan elődök hatottak, mint Stendhal, Flaubert vagy Dosztojevszkij, akkor nem nehéz észreven-

nünk, hogy Proust hatása is rendkívüli a huszadik századi és az azt követő irodalomra. Természetesen legfőképpen *Az eltűnt idő nyomában* c., korszakalkotó regényére gondolunk. Ott egy sütemény íze indítja el az emlékezés folyamatát, és azóta számosan hivatkoztak erre az összefüggésre. Tegyük hozzá azt is, hogy Petőcz András közismerten otthonosan mozog a francia kultúrában és irodalomban, s ha nem is közvetlen a Proust-hatás, azért ennek ellenkezőjét sem állíthatjuk biztosan. Tény, hogy az *Ancika* világában a temetés indítja el az emlékezést. (Regénytrilógiájának első kötetében, az *Idegene*kben szintén egy temetői jelenet a nyitókép.)

Tóni mondja: „...Összevissza jönnek elő az emlékek, nem is tudom, mi az, ami előhívja őket...” S az emlékek igencsak szerteágazóak. Összefűzi őket az elbeszélő modora, nyelvezete, naivitása. Közben számos mulatságos epizódnak jut tér. Ide sorolhatjuk többek között Ancika autóvezetői tehetségtelenségének pillanatait, azt, hogy nem tud rendesen balra fordulni az autóval. Ilyen helyeken Petőcz humora igencsak felejthetetlen percekert szerez az olvasónak. Mindeközben kirajzolódik a sajátos anya-gyermek viszony. A múlt emlékei közül a negatívak vannak többségben, ám a mélyben tulajdonképpen a szeretet jegyei is meghúzódnak. Bár – és ez is része az egésznek – olvasunk a „szerelő anyukáról is... De olvashatunk ilyet is: „...meglehetősen jól elvontunk, nem volt semmi baj, de nekem hiányzott az anyám, mert szerettem, hogy mesélt nekem esténként, hogy megkérdezte, mi volt a suliban, hogy olyan szép volt, mert tényleg szép volt, és hogy *anya* volt, mert mégiscsak ő volt az anyám...” Ez szép vallomás, bár nem túlzottan gyakori a szöveg egészét tekintve. Fölfedezhetjük a megbánás és a bűntudat mozzanatát is Tóni részéről, főleg akkor, amikor sok mindennel szembesül a temetés idején.

Az anya halála tehát mindenképpen nagy fordulatot jelent Irma és Tóni életében. Az esetek többségében az ember ekkor válik igazán felnőtté, önállóvá. A humor és a gyermeki naivitás bemutatása mellett ezt a problémakört is érinti regényében írónk. Ám a két testvér helyzete kissé abszurd. Legfőképpen azért, mert a korábbi évtizedekben nem volt szükségük önellátásra, és most, az árvaság idején igencsak tanácstalanokká váltak. A „semmi és senkik” vagyunk-féle felismerés hetvenéves korban vagy fölötte tragikusnak is mondható. A „magamat siratom” állapota is, bár valljuk meg, ez az állapot igen sok emberre jellemző abban a pillanatban, amelyben elveszít egy számára fontos embert. Irma és Tóni számára mindezek a tények a végleges bekerítettséget is jelenthetik.

A kisregény utolsó sorai ezt sejtetik: „...Egyedül vagyunk, tudom jól. És ezen nem változtat már senki és semmi. Még a Jóisten sem.” Így ér véget ez a sokszínű, sokféle fordulattal gazdagított kisregény. Olyan epikus alkotás, melyben tulajdonképpen végigkövethetünk egy teljes életet, a halálesettel kezdődő emlékezés segítségével. Valóban az eltűnt idő nyomában, és jövőkép nélkül. Petőcz Andrásnak sikerült elélni tární egy olyan emberi sorsot, amely nagyon komoly elmélyülésre készíti a befogadó olvasót.